

Rafał Dmowski
Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach

KOREKTY GRANIC DIECEZJI PODLASKIEJ W LATACH 1918-1939 Z INNYMI DIECEZJAMI RZYMSKOKATOLICKIMI W POLSCE

Wstęp

Problem ustalenia nowych granic metropolii i diecezji polskich był omawiany na Konferencjach Biskupów od pierwszych chwil po odzyskaniu Niepodległości przez Polskę.

Już na swym pierwszym zjeździe Episkopatu w sierpniu 1919 r. w Gnieźnie zlecono bpowi Przeździeckiemu, by przygotował on ogólnopolski projekt reorganizacji Kościoła w Polsce. Od 1921 r. pomagał mu w tym bp sufragan sejneński Romuald Jałbrzykowski¹.

Projekt ten opracowany został na podstawie wypełnionej przez wszystkich biskupów ordynariuszy ankiety i był dyskutowany na konferencjach episkopatu w 1921, 1922 i 1924 r. Po wielu dalszych konsultacjach i poprawkach ustalony podział administracyjny Kościoła katolickiego w Polsce w ramach obrządku łacińskiego, grecko-rusińskiego i ormiańskiego wszedł do tekstu konkordatu w art. IX. zaś szczegółowo do bulli cyrskrumcyjnej Piusa XI „*Vixdum Poloniae unitas*”² z 28 października 1925 r. Nowe rozgraniczenie diecezji polskich dostosowano do nowych granic politycznych Polski. Dokonano wówczas nowego podziału polskiej administracji kościelnej na pięć metropolii: gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, wileńską, krakowską i lwowską. Wówczas to diecezja janowska, czyli podlaska otrzymała nazwę siedlecka, czyli podlaska i została włączona w skład metropolii warszawskiej razem z diecezjami: warszawska, płocką, łódzką, sandomierską, lubelską³.

¹ B. Kumor, *Projekty zmian w organizacji metropolitalnej i diecezjalnej w Polsce* [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, praca zbiorowa pod redakcją, Zygmunta Zielińskiego i Stanisława Wilka, Lublin 1981, s. 56

² Pełny tekst bulli papieskiej „*Vixdum Poloniae unitas*” z 28 października 1925 r., „WDP”, 1925, nr 10-12, s. 254-260.

³ J. Fijałek, *Biskupstwa rzymskokatolickie w Rzeczypospolitej Polskiej (1918-1925)*, „*Nowa Polonia Sacra*” Kraków 1928, t. I, s. 333-350; St. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 .2. 1925 pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 5-6.

1. Korekty granic Diecezji Podlaskiej

W 1923 r. diecezja podlaska graniczyła z diecezjami: lubelską, sandomierską, archidiecezją warszawską, płocką, łomżyńską, wileńską i łucką.

Mapa 1

Diecezje rzymskokatolickie w Polsce w 1923 r.

Źródło: Opracowanie własne.

W 1930 r. po dokonaniu wszystkich wyżej wymienionych zmian: diecezja podlaska graniczyła z diecezjami: lubelską, sandomierską, archidiecezją warszawską, płocką, łomżyńską, pińską i łucką.

Mapa 2

Diecezje rzymskokatolickie w Polsce w 1930 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Już od momentu powstania nowej diecezji⁴ pojawił się problem drobnych korekt granicznych z diecezjami ościennymi: lubelską, sandomierską, wileńską i archidiecezją warszawską. Zmiany te omówiono poniżej.

Do kolejnych zmian doszło w wyniku realizacji postanowień konkordatu 1925 r. Zazwyczaj powodem zmian były prośby mieszkańców o włączenie ich do innej parafii, często znajdującej się w innej diecezji. Głównym

⁴ 24 września 1918 r. papież Benedykt XV, bullą „Commissum humilitati nostrae” wskrzesił diecezję podlaską odłączając jej tereny od diecezji lubelskiej. „Commissum humilitati Nostrae” z 24 września 1918 r., „WDP”, 1919, nr 2, s. 7-8.

argumentem proszących była znacząca różnica odległości do najbliższego kościoła. Bliżej, czasami nawet o kilka kilometrów, mieli do kościoła w sąsiedztwie niż do własnego kościoła parafialnego, dlatego też tam uczestniczyli w nabożeństwach.

Z diecezji lubelskiej włączono do diecezji podlaskiej m.in. następujące miejscowości: Julipol do parafii Brzeźnica Książęca (5 marca 1921 r.), Chronówkę i Gdołę do parafii Ruda-Huta (20 kwietnia 1921 r.), Kołacze do parafii Brus (22 października 1921 r.). Wyłączono zaś, z diecezji na rzecz diecezji lubelskiej: wsie: Kopina z parafii Wereszczyn (22 października 1922 r.) i Krasne z parafii Ostrów Lubelski (30 października 1922r.)⁵. Bp. Przeździecki starał się także, na prośbę mieszkańców o przyłączenie wsi Czarny Las z parafii Łączna w diecezji lubelskiej do parafii Wola Wereszczyńska diecezji podlaskiej (28 maja 1922 r.)⁶ a bp. Fulmann wsi Kolonia Giżyce, Żurawiniec i Iwnów z parafii Kock diecezji podlaskiej do parafii Firlej w diecezji lubelskiej, i wioski Sadowne ale zmiany te zostały wstrzymane ze względu na planowane zmiany ogólnokrajowe związane z planowanym Konkordatem⁷.

Do nieznacznych zmian doszło również w korekcie granic na styku z diecezją sandomierską. Przyczyna tych zmian były naturalne zmiany koryta rzeki powodujące zmiany położenia wiosek na prawym bądź lewym brzegu rzeki.

Do diecezji podlaskiej włączono także, niektóre wsie, położone na prawym brzegu Wisły a należące do parafii lewobrzeżnych, m.in. 3 kwietnia 1921r. przyłączono do parafii Stężycza wieś Drachalicę, do parafii Goźlin wioski: Wicie Stare, Wicie Wschodnie, Jeszczyisko i Górki (12 lutego 1920 r.). a w 1923 r. do parafii Maciejowice wieś Antoniówkę⁸.

Do jednej korekty granicznej doszło także na styku z diecezją wileńską. 23 listopada 1923 r. na mocy dekretu Kongregacji Konsystorialnej „*Fideles coloniae*” przyłączono do diecezji podlaskiej: kolonię Komorowskie Holendry, Sanatorium i stację kolejową z parafii Domaczewo do parafii Włodawa⁹. Trudno się dziwić tej zmianie gdyż odległość wyżej wymienionych miejscowości od parafii w Domaczewie wynosiła 63 kilometry, zaś do para-

⁵ Ks. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)* „ABMK”, 1970, t. 20, s. 401.

⁶ ADS, AO, Dz. III, Diecezja Podlaska - ogólne, Lit. D, Nr porz. 4, t. III, k. 134-135, 142-143.

⁷ Ks. B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 400-401.

⁸ ADS, AO, Dz. III, Lit. D, Nr porz. 4, t. III, k. 185-188.

⁹ ADS, AO, Dział III, Podział Diecezji i Metropolii, Lit. P, Nr porz. 18, t. I, nr 1, k. 173; „WDP”, 1924, nr 2-3, s. 36-37.

fii w Włodawie 3 km. Warto zaznaczyć, że był to jedyny fragment granicy diecezji podlaskiej, w którym przekraczała ona Bug.

W projektach zmian terytorialnych podejmowanych na wspomnianych już Konferencjach Episkopatu pojawiły się plany bardzo znaczących zmian terytorialnych dotyczących diecezji podlaskiej, m. in. 12 kwietnia 1920 r. Naczelna Rada Ludowa Ziemi Grodzieńskiej i Nowogródzkiej proponowała utworzenie nowej diecezji brzeskiej, lub też gdyby to było niemożliwe, planowano „odłączyć powiat brzeski, kobryński i prużański” do diecezji podlaskiej, której stolicę mianoby przenieść do Brześcia n. Bugiem¹⁰. Za przyjęciem tego projektu, jednak bez zmiany stolicy na Brześć opowiedzieli się biskupi Z. Łoziński oraz H. Przeździecki w projekcie ogólnopolskim z 1921 r., w którym proponował przyłączenie pow. brzeskiego oraz 4 parafii z dekanatu drohiczyńskiego: Drohiczyn, Siemiatycze, Niemirów, Mielnik. W projekcie tym postulowano także przyłączenie dwóch parafii z diecezji lubelskiej (Czemierniki, Suchowola).

Biskup włocławski Żdzitowiecki, proponował pozostawienie diecezji podlaskiej w dawnych granicach, lub też wręcz przeciwnie utworzenie nowej diecezji „siedleckiej” sięgającej znacznie dalej na wschód. W przygotowanym na konferencję krakowską „Projekcie granic diecezji i metropolii w Rzeczypospolitej” proponowano, by diecezję podlaską rozszerzyć na terytorium ówczesnej diecezji wileńskiej włączając do podlaskiej 3 dekanaty leżące w województwie poleskim: Brześć n. Bugiem (11 parafii, 13 kapłanów, 23 706 wiernych), Kobryń (7 parafii, 6 kapłanów, 10 310 wiernych) i Prużana (7 parafii, 8 kapłanów, 10 494 wiernych), łącznie 25 parafii. Według tego planu postulowano przyłączenie z diecezji lubelskiej 2 parafii: Czemierniki i Suchowola. Do diecezji lubelskiej zaś proponowano odłączyć 3 parafie: Brzeźnica Książęca, Brzeźnica Bychawska i Uhrusk.

Te i inne postulaty i korektury graniczne znalazły się w nowym „Zbiorze projektów” przedstawionym przez biskupa Przeździeckiego na konferencji episkopatu w Częstochowie w dniach 2 i 3 lipca 1924 r. gdzie Konferencja Episkopatu zaproponowała ona mianowicie jednogłośnie włączenie do diecezji powiatu brzeskiego wraz z dekanatem drohiczyńskim¹¹. Przeciwno temu projektowi protestowała kapituła wileńska, duchowieństwo i wierni spornych terenów zabużańskich, dlatego też na kolejnej konferencji plenarnej biskupów w Warszawie (26-29 maja 1925 r.) zaproponowano włączenie do diecezji podlaskiej, tylko 10 parafii z dekanatu drohiczyńskiego (Siemiatycze, Kłopoty, Drohiczyn, Miłkowice, Milejczyce, Osmola, Dziatkowice, Ostrożany, Śledzianów i Perlejewo), 2 parafii z dekanatu brańskiego (Grodzisk, Dołubowo) i parafię Boćki z dekanatu bielskiego.

¹⁰ ADS, AO, Dział III, Lit. P, Nr porz. 18, t. I, nr 1, k. 1-10.

¹¹ ADS, AO, Dział III, Lit. P, Nr porz. 18, t. II, nr 96 s. 9 i n.

Ze względu na ogromne poruszenie społeczeństwa, ostrą kampanię prasową, w której nawet dzienniki ogólnopolskie opowiedziały się za obroną całości terytorialnej diecezji wileńskiej biskup Przeździecki, w porozumieniu z ministrem St. Grabskim z 12 sierpnia 1925 r., zrezygnował całkowicie („nic się nie włącza na rzecz diecezji podlaskiej”) ze wszelkich nabytków zabużańskich¹².

Omówienia kolejnych projektów zmian granic diecezji podlaskiej ciągnęły się aż do 1925 r. zainteresowanych odsyłam do znakomitego artykułu ks. B. Kumora.

Właściwe zmiany przyniosła bulla cyrkumskrypcyjna¹³ „Vixdum Poloniae unitas” z 28 października 1925 r. w której Pius XI ustanowił nowe granice terytorialne diecezji w Polsce. Wówczas to, jak wspomniano diecezja Janowska czyli Podlaska otrzymała nazwę Siedlecka czyli Podlaska i została włączona w skład metropolii warszawskiej¹⁴. Na mocy wspomnianej buli, oraz deklaracji Nuncjusza apostolskiego w Polsce Wawrzyńca Lauri z 11 listopada 1925 r., w diecezji siedleckiej, czyli podlaskiej doszło do następujących przesunięć granicznych:

- do diecezji lubelskiej odeszły 4 parafie erygowane wcześniej przez biskupa Henryka Przeździeckiego: parafie: Brzeźnica Bychawska (erygowana 10 sierpnia 1919 r.), Brzeźnica Książęca (erygowana 3 sierpnia 1919 r.), Ruda Huta (erygowana 12 IV 1923 r.) i Świerszczów (erygowana 3 października 1921 r.). Ponadto do parafii: Leszkowice i Ostrówek przyłączono wieś i kolonię Luszowa dzieląc je według woli mieszkańców¹⁵. Z parafii Kock wyłączono wówczas 10 wsi leżących na prawym brzegu rzeki Wieprz¹⁶.
- z diecezji lubelskiej przyłączono do podlaskiej parafię Hańsk;
- z archidiecezji warszawskiej przyłączono do podlaskiej 5 parafii i 1 wikariat: Kamionna, Czerwonka, Wiśniew, Oleksin, Wierzbno i

¹² Omówienia kolejnych projektów zmian granic diecezji podlaskiej ciągnęły się aż do 1925 r. zainteresowanych odsyłam do cytowanego już wielokrotnie znakomitego artykułu ks. B. Kumora.

¹³ Bulla cyrkumskrypcyjna pełni m.in. rolę papieskich przepisów wykonawczych do ustaleń Konkordatu. J. Wiślicki, *Konkordat studium prawne*, Lublin 1926, s. 113-114.

¹⁴ Pełny tekst bulli papieskiej „Vixdum Poloniae unitas” z 28 października 1925 r., „WDP”, 1925, nr 10-12, s. 254-260.

¹⁵ Ks. M. T. Zahajkiewicz, *Zarys historii archidiecezji lubelskiej [w:] Archidiecezja lubelska. Historia i administracja*, red. Ks. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2000, s. 107, 200, 290, 291, 487.

¹⁶ Ks. B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 404.

wieś Szynkarzyzna-Czaplowizna¹⁷.

Tabela 1

Zmiany w przynależności parafialnej w 1925 r. w wyniku korekt granicznych z innymi diecezjami

PARAFIA	UWAGI
Brzeźnica Bychawska	odeszła do diecezji lubelskiej
Brzeźnica Książęca	odeszła do diecezji lubelskiej
Ruda Huta	odeszła do diecezji lubelskiej
Świerszczów	odeszła do diecezji lubelskiej
Hańsk	przyłączono z diecezji lubelskiej
Kamionna,	przyłączono z archidiecezji warszawskiej
Czerwonka Grochowska	przyłączono z archidiecezji warszawskiej
Wiśniew,	przyłączono z archidiecezji warszawskiej
Oleksin,	przyłączono z archidiecezji warszawskiej
Wierzbno	przyłączono z archidiecezji warszawskiej
Podsumowanie	4 parafie odeszło, 6 parafii przybyło

Źródło: Opracowanie własne.

Zmiany przynależności diecezjalnej dotyczyły nie tylko parafii, ale i pojedynczych wiosek i ich mieszkańców. M.in. wspomniana powyżej bulla określała, że jeżeli rzeka Wisła tworzy granicę Diecezji, określa ona także granice parafii, które dotąd znajdowały się po obu brzegach rzeki, obecnie miejscowości na obu brzegach mają należeć do różnych diecezji. Jedynie wioski na wyspach znajdujących się na rzece miały pozostać w dotychczasowych diecezjach. Dlatego też na mocy dekretu nuncjusza z 11 listopada 1925 r. przyłączono lewobrzeżne wioski z diecezji podlaskiej i lubelskiej zaś z sandomierskiej odłączono, przyłączając do ww. diecezji wszystkie wioski prawobrzeżne¹⁸.

Kolejne zmiany graniczne pomiędzy diecezją podlaską a diecezjami ościennymi miały miejsce kilka lat później. Przykładowo 28 marca 1930 r. na mocy dekretu Kongregacji Konsystorialnej „*Fideles pagi*” włączono zabużańską wieś Orchów z parafii Domaczewo z diecezji pińskiej do parafii

¹⁷ Dekrety wykonawcze bp. H. Przeździeckiego „WDP”, 1925, nr 10-12, s. 263-266.

¹⁸ Dekrety wykonawcze bp. H. Przeździeckiego „WDP”, 1925, nr 10-12, s. 261-262.

Włodawa diecezji podlaskiej¹⁹. 20 grudnia 1929 r., dekretem tejże kongregacji, wyłączono z diecezji podlaskiej wsie Regut i Tabor z parafii Osieck i przyłączono je do parafii Celestynów w archidiecezji warszawskiej²⁰. 4 maja 1935 r. dekretem Kongregacji Konsystorialnej *Fideles pagorum* przyłączono do diecezji 5 wsi: Brzóza, Wywłoka, Łazy-Kaczyniec, Szumin Poduchowny i folwark Brzoza z parafii Kamieńczyk z archidiecezji warszawskiej²¹. Dalsze dekry tejże kongregacji — „*Incolae pagi*” z 19 grudnia 1936 r. i „*Fideles pagi*” z 1 kwietnia 1939 r. włączyły z diecezji lubelskiej do diecezji podlaskiej 3 wioski: Krasne z parafii Rogoźno, inkorporowane do parafii Uścimów, oraz Tulniki i kolonia Władysławów z parafii Czemierniki, włączone następnie do parafii Siemień²². Wreszcie dekretem „*Incolae pagi*” z 14 marca 1936 r. przyłączono wieś Kółko z parafii Nur diecezji łomżyńskiej do parafii Sterdyń w diecezji podlaskiej²³.

Omówione powyżej zmiany przynależności diecezjalnej poszczególnych miejscowości nie są wszystkimi, jakie miały miejsce w okresie 1918-1939, należy sądzić jednak, że są one reprezentatywne dla wzmiankowanego zjawiska korekt granicznych pomiędzy diecezjami ościennymi a diecezją podlaską.

¹⁹ „Acta Apostolica Sedis”, 1930, t. XXII, s. 392. ADS. AO, Dz. III, Lit. D, Nr porz. 4, t. III, k. 396.

²⁰ „AAS”, 1930, t. XXII, s. 165; zobacz szerzej w: ADS. AO, Dz. III, Lit. D, Nr porz. 4, t. III, k. 332.

²¹ „AAS”, 1935, t. XXVII, s. 409; Dekret wykonawczy bp. H. Przeździeckiego „WDP”, 1935, nr 5-6, s. 112-113.

²² „AAS”, 1937 t. XXIX, s. 213 n., „AAS”, 1939, XXXI, s. 345. Dekret Wikariusza Kapitulnego z 3 czerwca 1939 r. o przyłączenie wsi Tulniki i kolonii Władysławów z parafii Czemierniki diec. Lubelskiej do paraf. Siemień diecezji podlaskiej, „WDP”, 1939, nr 7-8, s. 326.

²³ „AAS”, 1936, t. XXVIII, s. 206. Dekret wykonawczy bp. H. Przeździeckiego „WDP”, 1936, nr 4-5, s. 111.